

Igauņu organizāciju un personu arhīvi Zviedrijā

Karls Jērans Andrē (Carl Göran Andræ)

Upsalas Universitātes

1944. g. Sarkanā armija tuvojās Igaunijai un bija acīmredzami, ka vāciešiem vairs nav spēka pretoties krievu uzbrukumam. Igauņi pēc pieredzes zināja, ko nozīmē padomju okupācija, un septembrī, oktobrī, dažu nedēļu laikā tūkstošiem cilvēku nelielās laivās devās uz Zviedriju. Gotlandes salā ieradās 6 000 un vēl 15 000 nonāca Zviedrijas austrumu krastā, kur viņi tika savākti vairāk nekā 200 bēgļu nometnēs. Ilgi viņi nometnēs nepalika, jo tika evakuēti, lai dotu vietu karagūstekņiem, kurus zviedru Sarkanais Krusts izglāba no vācu koncentrācijas nometnēm. 1945. g. martā baltiešu bēgļi nometnes bija atstājuši.

PSRS valdība centās panākt, lai baltiešu bēgļi tiktu nosūtīti atpakaļ uz PSRS, jo tie tika uzskatīti par padomju pilsoņiem. Zviedru valdības atbilde bija tāda, ka atpakaļ neviens netiks sūtīts pret paša gribu. Daudzi bēgļi baidījās, ka viņi var tikt nodoti Padomju Savienībai un rezultātā 1948. g., kad ASV atvēra robežas pārvietotajām personām, turpinājās migrācija uz Rietumiem. To skaits, kuri brīvprātīgi vēlējās atgriezties bija mazs, un jau 1950. g. krievi atteicās no prasībām par vispārēju repatriāciju.

Zviedrijā šajā laikā bija darbaspēka trūkums, un jaunatnācēji ātri integrējās darba tirgū. Daudzi bēgļi bija zemnieki un zvejnieki no Igaunijas piekrastes reģiona un ar viņiem nebija lielu problēmu. Daudz sarežģītāka izrādījās daudzo intelektuālo darbinieku integrācija. ASV un zviedru valdības centās glābt igauņu „intelektuālo eliti”, kas bija nonākusi Zviedrijā. Lai risinātu šo problēmu, zviedru valdība radīja 1000 arhīvu darbinieku posteņus (intelektuālā darba darītājiem) un 600 no tiem tika nodoti igauņiem.

Bieži var dzirdēt par igauņu spējām pašorganizēties, un tā ir patiesība. Katrā nometnē tika iecelts igauņu pārstāvis, „laagrivanem” (nometnes vecākais). Rezultātā zviedru iestādēm bija ievērojami atvieglota darbība, īpaši ņemot vērā valodas grūtības. Atstājos nometnes, bēgļiem vajadzēja nostāties uz savām kājām. Viņi ieguva atbalstu no Jaunekļu kristīgās savienības, starptautiskas organizācijas, kura ļāva igauņiem izmantot savas telpas. Igauņi nodibināja arī Igaņu biedrības nodaļas. Šo pirmo organizāciju paspārnē darbojās skauti, gaidas, kuru biedrības, vingrošanas komandas, sporta apvienības utt..

Jau bēgļu nometnēs igauņi saviem bērniem organizēja skolas. Zviedru administrācija bija negatīvi noskaņota un nepieļāva skolu darbību līdz brīdim, kad tās tika oficiāli atļautas un finansētas no Zviedrijas valdības.

Jaunajā vidē baznīca bija svarīgs solidaritātes un laba noskaņojuma faktors. Visā valstī tika nodibinātas daudzas baznīcas un draudzes. Igaņu evaņģēliski luteriskajai baznīcai bija sava konsistorija Zviedrijā līdz pat 70. gadiem, kad tā pārvietojās uz Kanādu. Šodien Zviedrijā ir dekanāts (praostkond) ar 7 draudzēm (kogudused).

Gandrīz visu politisko organizāciju darbība Igaunijā bija aizliegta ar prezidenta Konstantīna Peta, bet vēlāk arī ar divu okupācijas varas iestāžu rīkojumiem. Zviedrijā pastāvēja dziļas domstarpības starp bēgļiem, kas bija K. Peta piekritēji un tiem, kurus varētu dēvēt par parlamentāriešiem - bijušo Igaunijas demokrātisko partiju biedriem. Tas noveda ne tikai pie politisko, bet arī daudzu nepolitisko organizāciju un biedrību šķelšanās. Situācija īpaši slikta bija centrālajā līmenī. Atklāti strīdi un personiskas nesaskaņas atspoguļojās igauņu laikrakstos, kas ievērojami iedragāja atsevišķu igauņu līderu reputāciju zviedru administrācijas acīs.

Ja politisko organizāciju darbība jaunajos apstākļos nebija īpaši sekmīgas, tad kultūras progress bija ievērojams. Igaunņu autoru reģistrs Zviedrijā liecina, ka daiļliteratūras apjoms starp ieceļotājiem uz kādu laiku ievērojami apstādzās literatūru dzimtenē.

Kopumā igauņi Zviedrijā demonstrēja iespaidīgu aktivitāti. Kā tad ir saglabājušās šīs darbības liecības? Daudzi arhīvi un kolekcijas ir jau pārsūtīti uz Igauniju un igauņu arhīvu, bibliotēku un muzeju pārstāvji var sniegt pārskatu par saņemto mantojumu. Es gribu minēt dažus svarīgākos sūtījumus. Šī gada maijā *Vabariigi Valitsuse* arhīvs tika izveidots Valsts arhīvā Tallinā. Igaunijas Nacionālās padomes arhīvs tagad ir atrodams *Rahvusraamatukogu*, Igaunijas Komitejas dokumenti ar Martu Oravu starpniecību ir nodoti žurnālam „Akadeemia”. Tie vēlāk tiks nodoti valsts arhīvam Tallinā. Ir tikuši nosūtīti vairāki personīgie arhīvi, tai skaitā, Marī Underas, Artura Adsona, valodnieka Johanna Āvika, ministra Aleksandra Varmas arhīvi. Starp personām, kuras ir atbildīgas par igauņu arhīviem Zviedrijā ir divi viedokļi: viens - viņu pārziņā esošie arhīvi jāpārved uz Igauniju, un otrs - arhīviem jāpaliek Zviedrijā, jo tie ir zviedru vēstures daļa.

Tagad es runāšu par igauņu arhīviem un kolekcijām, kas joprojām atrodas Zviedrijā, pirmkārt, par sabiedrisko institūciju arhīviem. Vissvarīgākais šajā ziņā ir Baltijas arhīvs, kas deponēts Zviedrijas Nacionālajā arhīvā un par kuru jūs informēs cits referents. Vienīgi vēlos pieminēt, ka sarakste starp ministriem Augustu Reiju, Heinrihu Lareteju Stokholmā un pretošanās kustību Igaunijā šodien ir publicēta grāmatā „Tootan ustavaks jaada...”

Lundas reģionālajā arhīvā mēs varam atrast vairāku Dienvidzviedrijas igauņu baznīcu kolekciju. Stokholmas igauņu skolas arhīvs ir deponēts Stokholmas pilsētas arhīvā. Vietējās igauņu biedrības materiāli ir saglabāti nelielā Rietumzviedrijas pilsētā Alingsosā un Upsalā. Tas būtu labs risinājums, uzglabāt materiālus šeit Zviedrijā, bet vai zviedru arhīvi ir gatavi ilgstoši rūpēties par igauņu materiāliem? Kā nodrošināt igauņu valodas zināšanas, kas ir nepieciešamas materiālu sakārtošanai un reģistrēšanai?

Mana iecere ir atspoguļot situāciju, kādā atrodas privātīpašumā esošie igauņu arhīvi Zviedrijā. No paša sākuma es sapratu, ka šo ieceri iespējams īstenot tikai līdz zināmai robežai. Pat ļoti ierobežots pārskats var būt noderīgs, uzsākot cik vien ātri iespējams saglabāšanas darbu. Zviedrijā šobrīd ir piecas Igaunņu mājas – Stokholmā, Upsalā, Eskilstūnā, Norčēpingā, Gēteborgā un Lundā. Taču to pastāvēšana ir apdraudēta, jo zviedru varasiestādes draud atcelt finansiālo atbalstu šāda veida sabiedriskajām aktivitātēm. Stokholmā tas ietekmētu dažas no svarīgākajām igauņu apvienībām. Tagad vajadzīgi ātri lēmumi un noteikta rīcība. Igaunijas Komitejas arhīvi jau lielā mērā ir pārsūtīti uz Igauniju. Tagad ir jāizlemj, ko darīt ar atlikušajiem materiāliem, jo Komiteja ir izlēmusi šogad izbeigt savu darbību un pārveidoties par fondu. Arī citai igauņu centrālajai organizācijai REL (*Rootsi Eestlaste Liit*) ir vēsturiski nozīmīgi arhīvi. Kā es esmu noskaidrojis, šīs organizācijas valde arhīvus kādu laiku grib paturēt Zviedrijā, un būtu lietderīgi to atbalstīt un izveidot arhīvu sarakstu. REL pārziņā paliek arī bijušās politiskās organizācijas *Eesti Pollumeeste Kogude Esindus* arhīvs, par kuru būtu jāparūpējas. Igaunņu namā Stokholmā atradās arī Igaunņu evaģeliski luteriskās baznīcas konsistorija, kurai līdz 1979. g. bija savs bīskaps. Kad tas pārcēlās uz Kanādu, tas aizveda sev līdzī konsistorijas arhīvu, bet atstāja zviedru dekanāta arhīvu. Dekāns Ingo Tīts Jāgu grib palīdzēt sakārtot šos bagātīgos materiālus. Šis arhīvs ir īpaši interesants, jo tajā var atrast materiālus, kas attiecas uz igauņu draudžu reģistru.

Igaunņu namā atradās arī igauņu nedēļas laikraksta „Eesti Paevaleht” birojs. Kopumā, lielāka vērtība jāvelti Igaunņu namā esošo arhīvu izpētei. Šim uzdevumam nav palicis daudz laika.

Es sniegšu pārskatu par arhīvu stāvokli šobrīd:

Sokholma

Centrālajām igauņu organizācijām iespējams būs jāatstāj to telpas *Eesti Maja Wallingatan 34*

Eesti Komitē, REL, Rootsi praostkond, Eesti Paevaleht;

Gēteborga

Aho Rebas [aho.rebas@bostream.nu], REL pārstāvis pilsētā necer, ka kāds varētu atrast kādus arhīvus, izņemot Igaunu bērnu palīdzības organizācijas arhīvu (e-pasts 09.06.2006.);

Lunda

Tur ir liela interese organizēt arhīvu, atrodot telpas šim mērķim vietējā zviedru arhīvā. (saruna pa tālr. 12.06.2006. ar Pilli Maiju Lāsu pille_mai@swipnet.se);

Upsala

Jautājums par igauņu arhīviem ir pacelts un tiks risināts nākošajā gadā. *Eesti Selts Uppsalas, Eesti Demokraatlik Klubi, Eesti Segakoor Uppsalas* atrodas *Folkrorelsearkivet* Upsalā (Upsalas tautas kustību arhīvs);

Eskilstūna

Eesti Selts jūnijā apciemoja vairāki ļoti augsta ranga igauņu politiķu, viņu vidū, Rīgikogu priekšsēdētājs. Vietējais priekšsēdētājs izvirzīja jautājumu par vietējiem igauņu arhīviem un saņēma atbildi, ka viņi var tos sūtīt uz Igauniju vai turēt Eskilstūnā, atkarībā no tā, kā viņiem liekas labāk. (telefonsaruna ar Lembitu Pallu 13. 06.2006, *Eesti Selts* priekšsēdētāju);

Norčēpinga

Es esmu sazinājies ar Norčēpingas *kogudus* un viņi izskatīs arhīvu jautājumu viņu sapulcē šonedēļ;

Alingsosa

Alingsosā bija daudz aktīvu igauņu organizāciju. *Eesti Selts, Eestlaste Koondis, Eesti Vorkpalliklubi, Eesti Abe* arhīvi šodien ir atrodami Alingsosas tautas kustību arhīvā, *Folkrorelsernas arkivet i Alingsas*;

Būrosa

Eesti Selts Borasis tika dibināta 1944. g. 17. decembrī un 2000. g. tā izbeidza darbību. Detalizēts vēstures izklāsts zviedriski pieejams: www.immi.se/ir/ir2000/estfor.htm;

Halmstada

Halmstadi Eesti Selts tika dibināta 1945 un likvidēta 2004. g. Edgars Sārs ieteica arhīvu pārsūtīt uz *Kirjandusmuuseum* Tērbatā;

Milvi Seima

Viņas pārziņā atrodas METROO [METsaulikool ROOTsis] 1976.-2004. g. arhīvs. Pretēji vecākajai paaudzei, METROO biedri strādāja igauņu kultūras uzturēšanā trimdā, sadarbojoties ar kultūru Igaunijā;

Lēlu Andrēna

Oskara Lōritsa meita, viņās pārziņā ir 6–8 metru Johanneshovs Soroptimisklubi arhīvs (www.soroptimist.se). Varbūt kāds Igaunijā ir ieinteresēts par šo arhīvu?

Stokholmā mums galvenās problēmas ir saistītas ar Igaunu namu. Gēteborgā situācija ir draudoša, turpretim ir vēl cerība Lundā un Upsalā. Kā ar pārējām vietām? Kas notiks ar pārējiem arhīviem? Vai tie tiks saglabāti vai pazudīs? Mums jābalansē starp bailēm un

cerībām. Bet ir arī patīkami pārsteigumu, kā divi līdz šim nezināmie Lēlu Andrēnas un Milvi Seimas arhīvi.

Šīs konferences mērķis ir apzināt igauņu arhīvu problēmas ārzemēs. Tā ir, protams, ļoti laba ideja. Bet es atceros stāstu par vecāku kundzi, kura apmeklēja Pestīšanas armiju, un tur dzirdēja: „Nepietiekami ir tikai izteikt „Allelujā”, ir arī jāstrādā.” Es atkārtāju, ir laba lieta noskaidrot problēmas, bet mums nav palicis daudz laika to risināšanai. Igauņu organizāciju skaits strauji sarūk un to biedri kļūst veci.

Mans uzdevums šeit bija ieskicēt vispārējo situāciju, kādā pašreiz atrodas igauņu arhīvi Zviedrijā. Bet es uzskatu, ka mans, lai arī ārzemnieka, uzdevums ir ne tikai aplūkot šīs problēmas, bet arī piedāvāt to risinājumus.

Pirmais solis - vajadzētu nodibināt ciešākus kontaktus starp ietādēm Igaunijā un igauņiem ārzemēs. Labākais veids kā to darīt, būtu izveidot mājas lapu tīmeklī, nodēvējot to piemēram, www.valiseestlasteariivid.ee

Tur vajadzētu būt informācijai par:

- visiem arhīviem, kuri ir pārvesti uz Igauniju no ārzemēm, kur tos atrast, kā arī vēlama informācija par to saturu;
- kontaktpersonas, kas var dot padomu, kur sūtīt jūsu arhīvu un kas var palīdzēt praktiskajās lietās;
- Igaunijas arhīvu standarti, kas var palīdzēt sakārtot kolekcijas;
- saites uz igauņu arhīviem, bibliotēkām un muzejiem Igaunijā un ārpus tās.

Nākošais solis ir iegūt ārzemju igauņu uzticību Igaunijas arhīvu iestādēm:

- sniedzot reālu novērtējumu iespējām saglabāt atsūtītās vienības, gan personāla, gan glabātavu ziņā;
- nosūtot studentus ar angļu valodas zināšanām, kuri varētu sniegt padomus un palīdzību;
- radot vieglus arhīvu transportēšanas ceļus uz Igauniju;
- noslēdzot formālu vienošanos par sadarbību ar zviedru arhīviem, bibliotēkām un muzejiem.

Tulkojis Valters Ščerbinskis